

PÉCSI GYÖRGYI

„csak az tudja aki élte”

Hervay Gizella: *Siratók és keservesek. Kiadatlan versek*

„Nemcsak az egyén, de a közösség – azon belül az irodalmi köztudat – emlékezte is feledékeny. Ki emlékszik ma már – szégyen az én arcomat is pírba borítja – Hervay Gizellára (1934–1982), az érzékeny, a női lélek titkait és saját sanyarú sorsát *férfimód-férfierővel* kibeszélő költőre?” – írja a kéziratgondozó egykori barát, Szokolczay Lajos Hervay Gizella kiadatlan verseinek utószavában.

Kíméletlen az utókor, folyamatosan rostál, méltán, meg méltatlanul. Még a legnépszerűbb, leginkább megbecsült író, költő halála után is visszaesik műveik iránt az érdeklődés, az élő, az aktuális, a belépő új vonja el, magára a figyelmet. Hervay Gizella költészetét és különösen kései költészetével tragikusan egybeforrott életét a maga idejében, a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején a határon túli magyar írókra, az erdélyi irodalomra figyelő hazai írók, irodalmárok és olvasók nagyon is számon tartották. Sorsa, jelenléte egyedül, szinte már önmagában is szimbóluma volt a kisebbségben élő erdélyi magyar sorsnak.

Hervay Gizella 1976-tól élt Magyarországon, hiperérzékeny, zaklatott idegrendszerrel, személyes, friss tragédiák emlékével. Második férje, akitől ugyan évek óta külön élt, de teljes jogú özvegynek tekintette magát, Szilágyi Domokos 1974-ben követett el öngyilkosságot. Hervay közös fiukat is szeretete volna áthozni, őt az áttelepülés ügyintézése idejére egy baráti családra bízta Bukarestben, fiát távollétében a befogadó családdal az 1977-es súlyos földrengés maga alá temette. Innentől szinte kizárólag a gyász, a siratás, a veszteség öngerjesztő fájdalom, parttalan gyöttrődése határozta meg mindennapi életét és költészetét. Kínkeserves golgotajárását sem barátai, sem orvosai nem tudták oldani. Lelki, idegi összeomlások kísérte sokadik sikertelen kísérlet után öngyilkossággal zárta le az életét.

Közel hatéves magyarországi élete alatt – hazajönni készült, de lélekben otthon- és hazátlan maradt – három kötete jelent meg Magyarországon: 1978-ban válogatott versei, *A mondat folytatása* és a gyász, a siratás jegyében két új verseskötet, a *Kettészelt madár* (1978) és a *Száműzött szívárvány* (1980). A harmadik gyászkötet, a *Lódenkabát Keleteurópa szegén* (1983) megjelenését már nem élhette meg, posztumusz könyv lett. A korabeli magyarországi olvasó leginkább ez utóbbi három kötet verseiből ismerte a költőt, vagy még inkább, ekkortól figyelt föl rá a szakmai recepció, s ugyan az első Forrás-nemzedék tagjaként számon volt tartva (Láng Gusztáv szerint legalább annyira az előző nemzedékhez, Páskándiékhöz is sorolható), 1976 előtti életművét kitakarták jelesebb nemzedéktársai, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, illetve a következő nemzedék ígéretes költői, Farkas Árpád, Király László vagy éppen a harmadik nemzedékkel látványosan induló Szöcs Géza lírája.

Az országváltással – ahogy a 1982-ben áttelepülő Csiki László esetében is – megtörik az életmű recepciója. A korabeli román kultúrpolitika gyakorlata szerint nemcsak a nálunk megjelent kötetek nem kerülhettek forgalomba Romániában, de recepciójuk is anatómia alá került. Romániában csak a rendszerváltozás után, 1990-ben (majd javítva 2010-ben) jelenhetnek meg összegyűjtött versei Balázs

Imre József szerkesztésében, s ugyanő 2003-ban adja közre irodalomtörténeti kismonográfiáját a költőről. A '76 előtti és utáni pályaszakasz lényeges korszakhatárt képez az életműben, a befogadás időben és térben azonban eltolódott, így óhatatlanul is eltérő kép rajzolódott ki Hervay költészetéről a két ország irodalmi fogadtatásában.

Szakolczay büntudatról valló szavai abban a vonatkozásban helytállóak, hogy a magyarországiak részéről Hervay költészetének irodalomtörténeti értelmezése, elhelyezése a költő halála után – jóllehet a határok 1989-es leomlását követően már nem volt elvi és gyakorlati akadálya a határon túl íródott művek, életművek integrálásának a magyar irodalom(történet) egészébe – visszafogottan folytatódott. A higgadt mérleg elmaradásához hozzájárulhatott az a nyomasztó lelki teher is, amivel utolsó éveiben a költő személyes környezetének kapcsolatait megterhelte.

Szakolczay költői kérdése, hogy ugyan ki emlékszik ma már Hervay Gizellára, csak a magyarországi recepcióra (és olvasókra) helytálló, a románaira nem. A kolozsvári irodalmárok Balázs Imre József kezdeményezésével és szorgalmazásával néhány éve láthatóan és eredményesen fordulnak Hervay költésze felé. 2020-ban elindul a Hervay Könyvek sorozat, elsőként *Címtelen föld* címmel fiatal költők metamodern antológiája jelenik meg, majd fiatal költők egyedi verseskötetei, mások mellett Korpa Tamásé, Fancsali Kingáé, Fischer Botondé. A könyvsorozat támogatására is megalakult a Hervay Klub. (Nemrég a MŰPÁ-ban Szilágyi Domokos–Hervay-est volt, szép számú fiatal közönséggel.) Balázs Imre József vezetésével a BBTE Irodalomtudományi Intézetének műhelyében elkezdődött az erdélyi nőírók életművének újraértelmezése is. Első kutatásuk eredménye 2022-ben az *Erdélyi magyar nőírók* című kötetben megjelent meg, melyben Berda Mária, Ignác Rózsa, Adonyi Nagy Mária, Polcz Alaine művei mellett két dolgozat is foglalkozik Hervay költészetével (és további két tanulmánykötet várható kortárs erdélyi nőírókról).

Míg Szakolczay, illetve azon magyarországiak számára, akik az életmű alakulásával szinkron követték, ismerték Hervay költészetét a hetvenes–nyolcvanas években, a szenvedő asszony tragédiájából születő tragikus versek hagytak mélyebb lenyomatot, a Hervay Körhöz tartozó és kapcsolódó fiatal szerzők és olvasók egy másik Hervay Gizellát látnak és ismernek, a női költőt. Életkoruknál fogva személyesen nem találkozhattak vele, Hervay lírája számukra irodalomtörténet, líratörténet, a közelmúlt hagyománya, ő az újszemélyesség, újszenzibilitás költője, vagy éppen a megszenvedettség traumáját földolgozó világlíra erdélyi nőírója.

Kányádi Sándor szokta mondani: Mi jellemzi a verset? Az, hogy van szerzője, címe, hogy mikor írták, és az is nagyon jellemző, hogy mikor olvassák. Most, Hervay Gizella kiadatlan verseinek közreadása pillanatban jól érzékelhető az időhatár: a még élő emlékezet és az irodalomtörténetté válás határa. Az egyik generáció számára még életközeli élmény, a másoknak értelmezendő szellemi örökség, és elsősorban szöveg. A korabeli olvasatok változatlanul érvényesek, de a mai olvasó a mai szövegekörnyezetben másra érzékeny, mást emel ki, tart fontosnak. Természetes, hogy geopolitikai okok miatt az erdélyi és a magyarországi irodalmi műveknek is lehet más olvasata. Meg egyébként is elkerülhetetlen a művek újraértelmezése – újraértelmezés nélkül a művek sorsa valóban a feledés.

•

Az érzékeny, támogató barát, a határon túli irodalom lánglelkű ismerője, Szakolczay Lajos a most megjelent, kiadatlan versekhez előszót és utószót is közzétett. A bevezető írás 1984-ben készült, két évvel Hervay halála után, a Ceaușescu-rémálmom legdurvább időszakában. Megrendült, érzelmileg telített emlékezés: még közel a költőnek a barátok végtelen türelmét próbára tevő, elviselhetetlen szeretetétisége, szenvedése, összeroppanásainak sorozata. A sorok közt ott az örökre válasz nélkül maradó túlélő nyugtalanító büntudata is: megtettek-e mindent, lehetett-e volna többet tenni a sebzett idegű, lelkű, túlérzékeny asszonyért, aki személyes szenvedésében, golgotajárásában, női sebzettségében, megfosztott anyaságában valahol mélyen mégis a tragikus erdélyi magyar sorsot glóriázta fényesen. És a kötetzáró esszé sem távolodik el nagyon az akkor rögzült Hervay-képtől, víziótól, a szerkesztőt ma is felzaklatják a fájdalmas emlékek, alig-alig érzékelhető az érzelmi elfáradás, elcsitulás.

A 2008–2025-re datált utószó szerint Hervay a hetvenes évek közepén-végén ajándékozta meg Szakolczayt „azzal a kéziratos – részben sima, részben francia kockás papírból álló – »füzettel«, amely a »lódenkabát-sorsnál« is rémisztőbb költeményeket tartalmaz”. Emlékezete szerint Szepesi Attilával látogatták meg a kórházban, s akkor beszélt, mutathatta meg a költő terápiás céllal írt versszerű szövegeit. Szakolczay időközben megfeledkezett a füzetéről, s valamikor, feltehetően a kétezres évek elején-közepén kerülhetett újra a kezébe. Akkortájt néhány verset fölajánlott lapoknak közlésre, párat közöltek, de inkább mellőzték, egyébként okkal. A folyóiratokban megjelenteket az *Idő körei* összegyűjtött kötet javított kiadása már tartalmazza. (Hervay életében akár több is megjelenhetett volna, hiszen a közlésnek nem kizárólag esztétikai elfogadottsága, de emberi gesztusa is lehet.) S újabb hosszú évekbe telt, míg elszánta magát a füzet kiadására – bár nem írja, de számára is nyilvánvaló a dilemma: hol a személyi integritás védelmének a határa, s honnantól az „irodalomtörténet, az utókor közügye”.

Kérdés, minek tekintsük ezeket a versnek látszó lírai érzelmi futamokat. A szövegeket poétikailag Szakolczay maga is elegyes minőségűnek tartja, s valószínű, hogy a költő sem tekintette *igazi* verseknek azokat, bár azáltal, hogy nem megsemmisítette, hanem egy irodalmár barátira bízta, fönntartotta a megjelenés, megjelentetés, az „érvényesség” esélyét. Kínálkozna a *Siratók és keservesek* füzet darabjait József Attila *Szabad ötletek jegyzékéhez* rokonítani, ezt Szakolczay is fölhozza, de mindjárt el is veti: „Olyan kilengések – föltétlen betegségre utaló jelek, a trágárságig lemeztelenített mozzanatok – nincsenek benne, mint József Attila pszichoanalitikus naplójában, ám a logikátlan logika többször is önmaga körül köröz. Vagyis a nemegyszer túllontúl nagy gondolatváltások – asszociáció szülte asszociációk – inkább rontanak, mint javítanak a »költeményszerűségen«.” Pszichológusok, pszichiáterek nyilván lélekgyógyászként részletesen is meg fogják vizsgálni a füzet anyagát, az irodalmi utókort pedig remélhetően Hervay költészetének árnyalásához, finomításához segítik.

A *Siratók és keservesek* kötet két nagyobb szövegegységet tartalmaz, magát a füzet verseit és egy kisebb szövegtömböt, a „Melléklet”-ként 17, vélhetően a füzet körüli időben írt, valahonnan előkerült darabot, továbbá az eredeti, kézzel írt füzetoldal néhány fakszimilije került közlésre. Ahogy az utolsó három verseskötetében, Hervay határozott kérésének megfelelően, úgy itt sincsenek verscímek, jelen kötet is az első sorokat használja címként. Meggyőző a kötet cím, ezek a szövegek műfajilag valóban siratók és keservesek, formailag dalok, dalfélék és szabadversek – és persze jellegzetesen hervays az érzelmi tónus és a nyelvi regiszter.

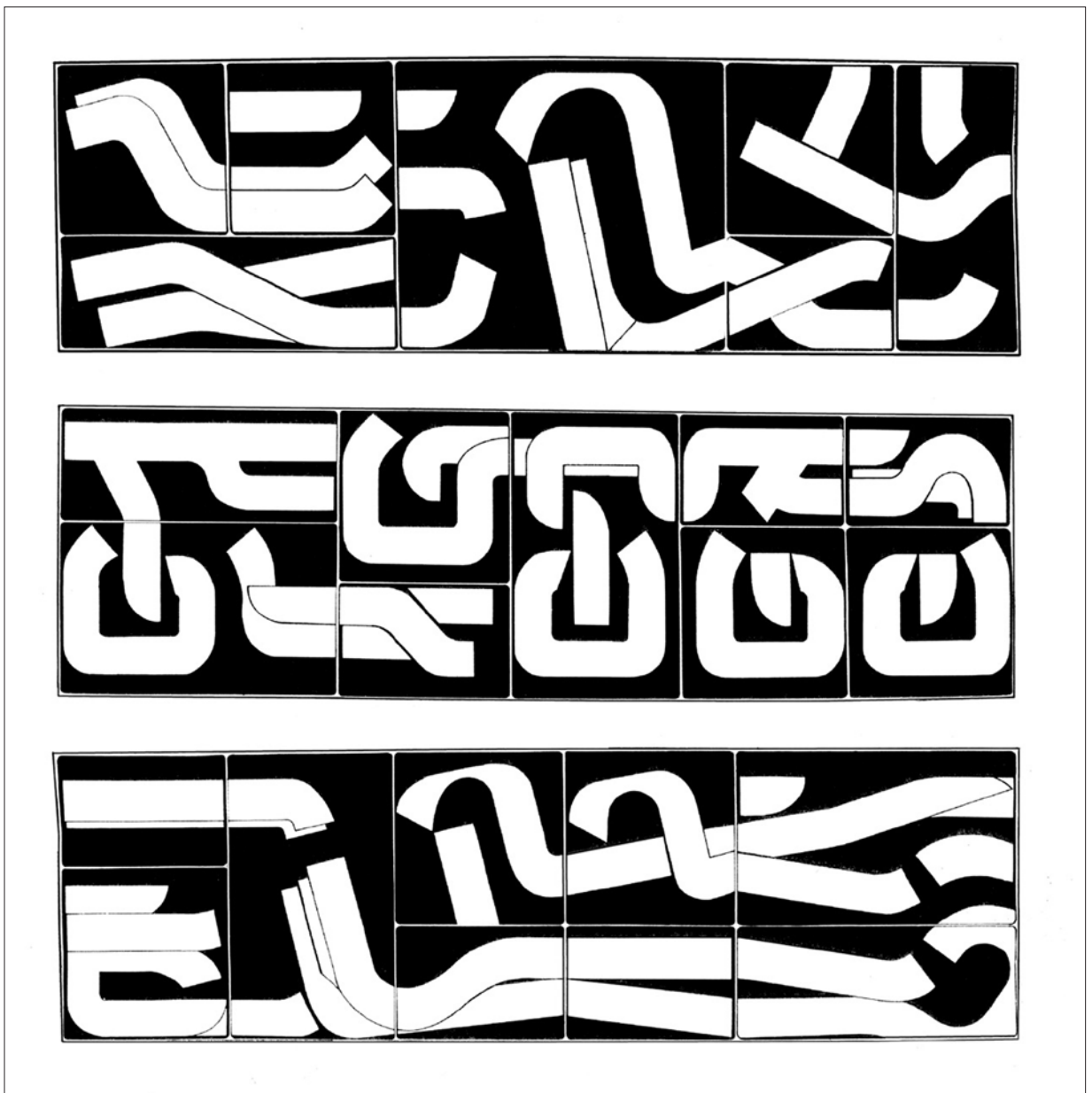
Valószínű, hogy Hervay – esetleg orvosa biztatására – terapeutikus céllal, feszültségoldó kibeszélésként is vetette papírra pillanatnyi lelki, érzelmi állapotát, de a lírai megszólalás alaptermészete volt. Költőként leírt szavakkal kapcsolódott a világhoz, leírt szavakkal tudta legpontosabban kifejezni magát, ezzel kommunikált, és ezzel próbált menekülni az elviselhetetlen lelki, idegi fájdalom elől is. Hogy versek-e, vagy mennyire jó versek a füzet darabjai, mérlegelhető, néha egyértelműen igen, de többnyire nem, megzökken a ritmus, elugrik az asszociációs kép, megbicsaklik a szerkezet, a szép részek ügyetlenül folytatódnak. Az azonban egyértelmű, hogy nem szimpla kórházversek vagy pszichiátriai termékek – még a legügyetlenebb, leginkább kibicsaklott szövegfutam mögött is költő áll, költő írja azokat. A megszenvedettség hiteles, és bármennyire is személyes a fájdalom, a siratás, a keserv, az átok, nincs közvetlen referenciális vonatkoztatás, a panasz, a kétségbeesés, a halál hívása vagy éppen a haláltól való menekülés mindig kulturális térben jelenik meg. Költői képekben, szimbólumokban, a folklór archetípusaiban, magas fokú stilizáltságban fogalmazza meg önmagát, illetve a világhoz való viszonyát.

Kiszolgáltatottságában, végzetes helyzetében az ember azon a (kulturális) nyelven szólal meg, amely a legmélyebben él benne. E szövegek tanúsága szerint (is) Hervay legerősebb kulturális kódja a régi magyar népdal, az archaikus folklór (siratók, átokmondások, keservek), a régi típusú népballadák (nagyon jól ismerte a népdalokat, balladákat, nemcsak ismerte, borzongató volt hallgatni harsány, zengő éneklését), a zsoltár, képileg a kicsi fiát dajkáló Mária, a vágyott harmonia archetípusaként a bibliai Szent Család.

Az élet és a létezés elviselhetetlen lelki, idegi fájdalma, a hazátlanság, a saját árvaság, az anyaságtól való megfosztottság, az örökre elveszett, semmibe hullott család és az utána való engesztelhetetlen sóvárgás nemcsak az értékvesztést, siratást szakítja föl, hanem a marcangoló büntudatot, az önhibáztatást is (fiát nem hozta magával, ezzel hozzájárult a halálához, megölte). Összerándul gyönyörű ballada (*Budai Ilona, Három árva, Júlia szép leány, Cantata profana*), népdal, átokmondás és keserves, zsoltár és énpasz: „jaj fiam / jaj lányom / meneküljtek! / ártatlan kezekkel / meg ne öljelek”; „aki megölt legyen átkozott! / ha én öltelek meg legyenek átkozott! / reggeltől halálig szerettelek / halálnak halálával megöltelek!”; „jaj három árva / halálig a táncban / hajnaltól hajnalig / tűztáncban // abbahagyni nem lehet / menekülni nem lehet”; „szivárvány havasán / felnőtt rozmaringszál / el ne meneküljél / el ne bujdokoljál // adj uram istenem erőt a halálhoz / ha fiam megváltom / leányom megváltom”; „csak az tudja aki élte / milyen az árva élete / űzik erdőből-erdőbe / amíg összerogyik / amíg összerogyik // akkor sincsen nyugovása / felkelne de nincs ereje / nincs ereje lélegzete / belefut az iszapba”. De a paradox halálvágy mellett („meghalni hazajöttem / nem / nem / nem futok el”) rapszodikusán föltör az életszeretet, élni vágyás is: „bevalom minden bűnömet / vakságomat gyengeségemet / hitetlenségemet / ha még egyszer szabad lennék / soha többé nem vétkeznék / ítélkezzetek!”

A kötetben mindvégig ugyanazon gondolati, érzelmi körön belül kattognak végtelen szomorúsággal, göcsörtösen a fájdalommondások, ám olykor sikerül egyetlen szövegtestben, egyetlen sóhajtással, akár a táncszók ritmusában uralni a tragikus vonzást, mint itt: „arattam sarlóval / egy pohár kútvízért / egy vak öregasszony / gyászos énekéért // ketten egy párnán is / aludhattunk volna / tövisek között is / megélhettünk volna // ám [én] árva fejemnek / elég is lett volna / az én édes fiam / nem lett árva volna // szivárvány havasán / énekelünk volna!”

A versek, szeszélyesen indázó szövegek mögött mindegyre földereng Hervay Gizella tragédiával megjelölt arca, tekintetének nyugtalan izzása, mondjuk ki: örülete. „Az eddig szinte teljesen ismeretlen kézirat – unikum. Az irodalomtörténeti meglepetés, hiszen a portré új színekkel bővült, bizonyára az olvasót is magával fogja ragadni” – írja a szerkesztő, kéziratgondozó. Igen, így van, de így, félközelsből-féltávolsból a recenzensben mégis az sajog föl, hogy kagylók kínjából terem az igazgyöngy, de ezt a gyöngyöt inkább elengedtük volna. *(Kalota Művészeti Alapítvány–Napkút, 2025)*

AKNAY JÁNOS, Murális terv I–III., 1978–79, tus, papír, 60x80 cm